

Cultuuroverdracht bij de KNAW, een impressie

Kim van der Meulen en Cas Smithuijsen

Moeten ouders hun kinderen cultureel opvoeden naar eigen beeld en gelijkenis? Of mogen die kinderen hun cultuur zelf ontdekken en beleven? Deze en andere vragen kwamen aan de orde in de bijeenkomst over cultuuroverdracht georganiseerd door de Boekmanstichting en de KNAW.

Met een reeks bijeenkomsten over cultuurbeleid proberen de Boekmanstichting en de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) nieuwe vergezichten op het cultuurbeleid te openen. Een vergezicht op cultuurbeleid en alle regels, wetten en instrumenten die daarbij horen. Maar meer nog een vergezicht op de wijze waarop cultuur zich al dan niet via educatie en beleid in de samenleving manifesteert. Hoe luidt daarover het oordeel van betrokkenen en beschouwers, en wat zijn de gronden waarop dat oordeel is gevestigd? Het onderwerp van de eerste bijeenkomst, op 20 maart in het Trippenhuis te Amsterdam, was cultuuroverdracht en leende zich al meteen goed voor de discussie over de effecten die allerhande processen van cultuuroverdracht hebben op de culturele kwaliteit van het samenleven.

Maar wat is die culturele kwaliteit? Blijft die beperkt tot bijvoorbeeld muziek uitgevoerd in concertzalen, of vallen daar ook de industriële vormen van design onder, of de

architectonische oplossingen voor hedendaagse stedenbouw? Moeten ouders hun kinderen cultureel opvoeden naar eigen beeld en gelijkenis? Of mogen die kinderen hun eigen cultuur ontdekken en beleven, ook als dit tot ergernis leidt over wat ouders en ouderen zien als een gemakzuchtige onderdompeling in ‘amusementscultuur’? Onder de kundige leiding van Kitty Zijlmans, hoogleraar kunstgeschiedenis aan de Universiteit Leiden, kwamen deze vragen gedurende de besloten bijeenkomst naar boven. Besloten inderdaad, maar met als motief om met des te beter overwogen resultaten via deze *Boekman* naar buiten te kunnen treden.

Inleiding door Van Oostrom

Twee inleiders, die in deze *Boekman* hun visie op cultuuroverdracht en -educatie uiteenzetten, vormden samen een mooi complement: Frits van Oostrom en Paul Schnabel. Schnabel is vanuit het Sociaal en Cultureel Planbureau gewend om met cijfers te werken. Cijfers laten

vaak zien dat de invloed van gericht beleid over lange termijn gering is. Schnabel creëert daarmee als waarnemer een kritische afstand tot zijn onderwerp. Maar als iemand die begaan is met kunst en cultuur vindt hij tegelijkertijd dat het telkens opnieuw de moeite waard is te onderzoeken hoe mensen 'tot de kunst worden gebracht'.

Van Oostrom houdt minder afstand. Hij komt over als een weliswaar vriendelijke, maar toch zeker ook strenge meester die de kinderen graag stevig bij de hand neemt en ze confronteert met de in zijn ogen belangrijkste monumenten van kunst en cultuur. Cultuur zou naar zijn overtuiging een vanzelfsprekend onderdeel moeten zijn van het leercurriculum. Het cultuurvak zou door kinderen zowel als leerkrachten met dezelfde ernst moeten worden bejegend als bijvoorbeeld wiskunde of een moderne taal. Daarmee zou de kennis van onze cultuurschatten onder nieuwe generaties op peil blijven. Volgens Van Oostrom mag dat overigens wel een verrijkende uitkomst heten voor alle mensen die nog een leven voor zich hebben. Soms leidt de 'schooldwang' ertoe dat mensen die dat niet van huis uit meekregen toch met hogere kunst in aanraking komen, waarvoor zij niet

zelden de rest van hun leven dankbaar blijven. Maar de kennismaking met de uitzonderlijke kunst van begaafde makers blijft niet beperkt tot overdracht van cultuurelementen tussen twee individuen. Ze bevat ook een collectief humaniserende werking, wat er uiteindelijk ook toe kan leiden dat de wereld minder agressief wordt – toch zoiets als de vooruitgang van de beschaving.

Van Oostrom vraagt ook aandacht voor 'cultuurmakelaars'. Als kinderen boffen, zijn

Cultuur moet volgens Van Oostrom een vanzelfsprekend onderdeel zijn van het curriculum

dat hun ouders of naaste familieleden. Die zijn in invloed nog steeds niet te overtreffen. Daarna komt het primair en secundair onderwijs. Daar liggen heel veel kansen die helaas nog steeds niet allemaal verzilverd zijn. Het onderwijs zou je in de cultuurmakelaardij kunnen zien als eerstelijnsvoorzieningen. Als tweedelijnsvoorzieningen volgen dan instellingen als bibliotheken, schouwburgen, concertzalen, musea. Die doen nu al geweldig werk, maar het blijft een problematische kwestie dat zij niet geëquipeerd zijn om binnen de scholen een sterke gezagspositie op te bouwen. Daarvoor blijft de school toch nog te veel een andere wereld, een andere branche waar andere waarden en beweegredenen gelden.

Het proces van cultuuroverdracht kent twee actuele problemen. Ten eerste, hoe moet je de resultaten van inspanningen op dat vlak toetsen als zo moeilijk te meten valt wat cultuuroverdracht eigenlijk doet? Ten tweede, hoe krijg je een docentenkorps in de cultuur-

vakken dat didactisch de vergelijking met collega's van andere vakken doorstaat? Mogelijke oplossingen zijn een scherpe omlijning van het vak, een canon van cultuureducatie en een serieuzere opvatting van het vak en de betekenis ervan. De focus moet zijn ingesteld op de meesterwerken en de hoge kunst; op kunst die vraagt om inspanning en inzet van leerling en docent. Popmuziek hoeft niet via het onderwijs te worden geïntroduceerd, dat gaat al vanzelf. Het proces van cultuuroverdracht is voorts gebaat bij vakkundigheid en deskundigheid. Daarmee kan ook de liefde voor kunst worden bijgebracht – en daar gaat het uiteindelijk om, aldus Van Oostrom.

Inleiding door Schnabel

Lange tijd heeft in het cultuurdebat de gedachte gespeeld dat met van bovenaf gereguleerde cultuuroverdracht alles wel in orde zou komen, legt Paul Schnabel uit. Maar je moet je afvragen of er niet een te zware wissel werd getrokken op de resultaten van op deze manier gereguleerde cultuuroverdracht. Er werden te veel en te specifieke resultaten verwacht. Bovendien moesten die resultaten ook op een of andere manier beantwoorden aan de doelstellingen van het landelijke cultuurbeleid. Een recente studie laat zien dat in

Vlaanderen de overdrachtsprocessen veel breder worden opgevat. Daar gaat het ook over eten, circus, mode en dergelijke. (Hoeven 2012)

Het mechanisme van cultuuroverdracht wordt meestal gezien als iets wat tussen individuele personen werkzaam is. Inderdaad kun je constateren dat personen belangrijk zijn in het overdragen van kennis over en vertrouwdheid met cultuur. Je moet het als vader of moeder aanbieden, anders maakt je kind er geen kennis mee. Het is een zeldzaam-

De vrouw bepaalt grotendeels hoe de cultuurdeelname van een echtpaar is

heid als het 'vanzelf' gebeurt, bijvoorbeeld dat een kind dat in zijn jeugd nooit muziek van Bach heeft gehoord daar later op eigen kracht toch mee in aanraking komt en ervan gaat houden. Het voorbeeld thuis is dus uiterst belangrijk, maar wat thuis niet gedaan wordt, kan op school nog aanslaan, mits er een bezielde leerkracht voor de klas staat – door Van Oostrom ook genoemd als belangrijke voorwaarde voor de kwaliteit van cultuuroverdracht binnen het onderwijs. En ook vrienden (*peers*) zijn heel belangrijk voor de richting waarin het overdrachtsproces verloopt. In een latere levensfase is ook de partner van grote invloed. Onderzoek laat zien dat de vrouwelijke partner voor het overgrote deel bepaalt hoe de cultuurdeelname van een echtpaar is. Marketingtechnisch is het dus van belang om in te zetten op de vrouwen.

Gerekend naar de lange termijn en naar de collectiviteit kent cultuuroverdracht effecten die niet direct naar individuen zijn toe te

rekenen. Schnabel zou ze willen benoemen als een ‘esthetisering’ van het dagelijkse leven. Onze gedemocratiseerde samenleving is naar zijn mening over de hele linie mooier geworden dankzij een gevoeligheid voor vormgeving onder grotere groepen. ‘Als je kijkt naar de inrichting van woningen, dan zie je toch heel vaak smaakvolle interieurs, mede dankzij de “zegenende werking van Jan des Bouvrie”.’ Schnabel raadt iedereen aan af en toe eens te kijken op funda.nl. Daar zie je, gemeten naar prijscategorieën en over grotere afstanden, woninginrichtingen die getuigen van gevoeligheid voor een esthetische kwaliteit – en dat geldt ook voor wat er aan de muren hangt. Hetzelfde kun je vaststellen met betrekking tot de aankleding van de openbare ruimte. Die is in de loop van een eeuw aanzienlijk verbeterd. Allemaal het gevolg van ‘collectieve cultuuroverdracht’ die vaak niet door individuen bewust is nagestreefd, maar in grotendeels ongeleide sociale processen na verloop van tijd is gerealiseerd.

Discussie

Uit het debat dat op de inleidingen in het Trippenhuys volgde, en evenzeer uit de kwesties die verder in deze *Boekman* worden aangekaart, kunnen enkele aanbevelingen worden gedestilleerd ter bevordering van cultuuroverdracht binnenshuis en op school. Ook de effecten van ‘ongeplande’ cultuuroverdracht op de kwaliteit van het samenleven kunnen daarbij worden betrokken.

- **Behoud een gemeenschappelijk ervaringsgebied**

Gestuurde cultuuroverdracht is nodig omdat we als sociale gemeenschap (bijvoorbeeld als natie) gedeelde metaforen hebben. Om die gemeenschappelijkheid te bewaren, moet dat gevoel chronisch worden overgedragen. Het is met andere woorden steeds nodig een gemeenschappelijke culturele bodem te leggen. Als je dat niet doet, ontstaan er geleidelijk weer

grote verschillen tussen wat er in lage en in hoge opleidingen aan cultuur wordt aangeboden en dient zich mogelijk weer een ongewenste gelaagdheid in de cultuurparticipatie aan. Het instrument van de Canon van Nederland die overal in het onderwijs wordt gebruikt, kan geschikt zijn om de voortdurend dreigende versnippering van kennis tegen te gaan. Het is nodig dat de politiek daar doortastend tegen optreedt. Floor Ockers, algemeen secretaris van de JOVD (Jongerenorganisatie Vrijheid en Democratie), pleit in deze *Boekman* ook voor een eenstemmig politiek beleid en stelt zelfs dat het poldermodel verouderd is en het culturele aanbod verkleind moet worden, juist om de maatschappelijke draagkracht te verbreden.

- **Maak een stevige leerlijn**

Dit (demissionaire) kabinet zegt dat het de positie van cultuureducatie in het curriculum van primair onderwijs wil versterken. Maar de leerdoelen zijn wel heel vaag. Er zou een duidelijke leerlijn moeten zijn. Frans Becker, adjunct-directeur van de Wiardi Beckman Stichting, ziet cultuuronderwijs graag als topprioriteit binnen de politiek en denkt aan een parlementair initiatief, een Initiatiefwerkgroep Onderwijs en Cultuur vanuit kunstinstellingen of een Comité voor Cultuureducatie van betrokken burgers. Het is in ieder geval niet altijd een oplossing om méér cultuuronderwijs te geven: dat meer wordt niet automatisch omgezet in kwaliteit. Dan liever wat minder, maar beter. Het is ook niet nodig dat elke kunstinstelling een educatief programma heeft. Het is beter als een aantal daarvan zich daarop concentreert en in de gelegenheid wordt gesteld écht iets te betekenen in het proces van cultuuroverdracht in het primair en secundair onderwijs. Hoe beter de vakdidactiek in elkaar steekt, des te optimaler wordt de reflectie op cultuur. Dat voorkomt ook dat cultuureducatie alleen

maar als 'leuk speelvak' wordt gepresenteerd en dus ook ervaren. Zoals Van Oostrom, Schnabel en Becker in deze *Boekman* aangeven, ligt hier ook een belangrijke taak voor leerkrachten. In het debat over cultuuronderwijs mag de nadruk meer gelegd worden op creatief leren en culturele vaardigheden; minder op feitenkennis en de overdracht van waarden. Dat komt de kwaliteit en receptie van het vak ten goede, zo bepleiten Teunis IJdens, senior adviseur onderzoek en beleid bij Cultuurnetwerk Nederland, en Floor Ockers.

- **Mijd de gemakkelijke weg en focus op uitdagende complexiteit**

Waarom wordt er op scholen zo weinig aandacht besteed aan literatuur? Nu wordt het de leerlingen toegestaan hun culturele plicht te voldoen met films kijken – ook thrillers en amusementsfilms. Maar dat hoeft nu juist niet te worden gestimuleerd van schoolwege! Het is beter literatuuronderwijs meer aandacht te geven. Het moet dan wel zo worden gegeven dat het lezen als plezierig wordt ervaren, niet als een plicht. Maar: de ervaring met kinderen leert juist dat wanneer een complex onderwerp consequent wordt doorgrond, het uiteindelijke leereffect het grootst is – en dat geldt eigenlijk voor alle kunstdisciplines.

- **Cultuuroverdracht moet actieve kunstbeoefening insluiten**

Het is belangrijk bij de cultuuroverdracht ook vaardigheden aan te reiken die leiden tot actieve kunstbeoefening. Het idee van 'oefening baart kunst' is belangrijk voor jonge mensen op weg naar de cultuur. Op die manier kunnen zij namelijk concreet ervaren wat het betekent om naar een hoog kwaliteitsniveau toe te werken. Dat is belangrijk in de muziek, maar nog belangrijker als voorbeeld hoe je ook op andere terreinen kunt proberen het beste uit jezelf te halen. Bovendien is muziekbeoefening onontbeerlijk voor het aankweken

van motorische en cognitieve vaardigheden.

We moeten het gegeven koesteren dat in Nederland 1 miljoen mensen aan koorzang doen en dat er 600.000 mensen zijn die gemiddeld 6,5 uur per week bezig zijn met muziek maken.

- **Cultuuroverdracht moet ook in de media worden voortgeleefd**

Exposure van cultuur via omroepen is heel eenzijdig. Je ziet nooit kinderen op tv die klassieke muziek uitvoeren. De publieke omroep geeft de netcoördinator de opdracht om de kijkcijfers tussen 19.00 en 23.00 uur zo hoog mogelijk te krijgen. Dus geen ruimte voor klassieke muziek.

Nieuwe media worden steeds meer ingezet om cultuuroverdracht te bewerkstelligen, ook onder jongeren zelf. Dat geeft Peter Nikken, bijzonder hoogleraar Mediaopvoeding aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, elders in deze *Boekman* aan. Maar daarbij gaat het voornamelijk om populaire cultuur zoals popmuziek en gaming, en niet om traditionele vormen ervan, zoals de genoemde klassieke muziek, theater of musea. Een ontwikkeling die van alle tijden is, erkent Nikken, maar het onderstreept het belang van school als onmisbare culturele voedingsbodem voor kinderen en jongeren. Zeker wanneer ouders weinig culturele interesse hebben of het niet al te nauw nemen met hun culturele voorbeeldrol – alleen muzikale voorkeuren worden impliciet aan kinderen doorgegeven, zo concludeert cultuurpsycholoog Tom ter Bogt in dit tijdschrift.

- **Op de barricade voor de humaniora**

Intellectuelen hebben vaak twee linkerhanden als het erop aankomt belangrijke waarden in de politieke arena te verdedigen. Ze moeten meer pal staan voor cultuur, ook op de zeepkist. Voer zichtbare oppositie om te voorkomen dat de geesteswetenschappen worden wegbezuinigd.

Kim van der Meulenis redacteur van *Boekman***Cas Smithuijsen**

is directeur van de

Boekmanstichting

- **Spreek ouders, verzorgers en grootouders aan**

Zoals in deze *Boekman* naar voren komt, is school de plek bij uitstek om ervan verzekerd te zijn dat kinderen en jongeren een gedegen culturele basis meekrijgen. Maar wat veel bijdragen óók duidelijk maken, is dat er aan cultuureducatie noodzakelijkerwijs iets voorafgaat. Dat is het proces van cultuuroverdracht dat zich niet in het onderwijs of in de georganiseerde cultuur afspeelt, maar in de huiskamers, tussen opvoeders en kinderen in gezins- of andere opvoedingsarrangementen. Dus achter de voordeur, in de woorden van Cas Smithuijsen. Niemand twijfelt eraan dat ouders een onverminderd belangrijke rol in het proces van cultuuroverdracht spelen. Maar wat blijkt: vooral grootouders zijn uitermate geschikt als cultureel doorgeefluik, aldus Dirk Sikkels, hoogleraar Ouderen, Communicatie en Consumentengedrag aan de Universiteit van Amsterdam. Culturele instellingen doen er dus goed aan om zich niet alleen op scholen en kinderen te richten, maar ook op families als doelgroep. Het Teylers Museum in Haarlem doet dit bijvoorbeeld door (groot)ouders en kinderen samen op ontdekkingsstocht te laten gaan: voor elke leeftijd is er wel iets te ontdekken en bewonderen, en de verbeelding wordt bij jong en oud gestimuleerd.

Hoe groot het belang van cultuuroverdracht voor de maatschappij en persoonlijke ontwikkeling van kinderen is, mag duidelijk zijn na het lezen van deze editie van *Boekman*. Cultuuroverdracht wordt hier geregistreerd als een proces waarin veel partijen samenwerken: scholen, (groot)ouders, culturele instellingen, beleidsmakers, wetenschappers en politici. Allemaal partijen die stuk voor stuk het beste voor hebben, maar die anno 2012 toch nog vaak langs elkaar heen werken.

Aan cultuureducatie gaat noodzakelijkerwijs iets vooraf in de huiskamer

Achteroverleunen kunnen we dus nog niet: al die rollen moeten de komende jaren aanzienlijk beter op elkaar worden afgestemd!

Literatuur

Hoeven, Q. van der (2012) *Van Anciaux tot Zijlstra. Cultuurbeleid en cultuurparticipatie in Nederland en Vlaanderen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau. Proefschrift Universiteit Utrecht.